

УДК 355.02(497.11:470)"1914/1915"
94(497.11:470)"1914/1915"

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2020.2.vis.11-25>

Оригинални научни рад

Примљен: 10. 12. 2019.

Прихваћен: 11. 5. 2020.

Јарослав Валеријанович ВИШЊАКОВ

Московски државни институт за међународне односе

Министарства иностраних дела Русије

vishnyakov@yandex.ru

Дунавски транзит.

Руска војна контрабанда у годинама Првог светског рата

АПСТРАКТ: Чланак се бави мало познатом темом из историје Првог светског рата – делатношћу руске војне контрабанде на Дунаву 1914–1915. године. У српске луке на Дунаву из Русије нису достављани само наоружање и муниција потребни савезничкој армији већ су оне коришћене и за руске војне интересе – за превозење из земаља Антанте савремене опреме за руску војску, опреме коју руска индустрија није довољно или није уопште производила.

Кључне речи: војна контрабанда, Русија, Србија, Први светски рат, Шербунин

Почетком јулске кризе 1914. године престолонаследник регент Александар Карађорђевић је упутио руском императору Николају II телеграм следећег садржаја: „Ми не можемо да се бранимо. У то молим Ваше Височанство да нам пружи помоћ што је пре могуће. Ваше Величанство нам је дало толико доказа Ваше драгоцене наклоности да се чврсто надамо да ће овај апел наћи одјека у Вашем словенском и благородном срцу. Ја сам преносилац осећања српског народа, који у овим тешким временима преклиње Ваше Величанство да се смилује над судбином Србије.“¹ Као одговор на њега руска влада је донела одлуку о упућивању хитне војне помоћи свом савезнику. Дана

1 *Международные отношения эпохи империализма*, серия III, т. I, (Москва: Гос. соц.- экон. изд-во, 1935), 444.

28. јула 1914. отправник послова Русије у Београду В. Н. Штрандман је пожурio да пренесе Николи Пашићу поруку да „је од Сазонова стигла наредба да га обавести о повољном решењу питања о издвајању пушака и муниције за Србију. Он ме је као одговор на то замолио да на најпокорнији начин изразим најдубљу захвалност српске владе императору Николају II за указану милост. У телеграму министру могу да додам да је као одговорни за пријем испоруке био одређен српски војни аташе у Петрограду пуковник Лонткијевић.“²

Након отпочињања војних операција, ради достављања војног материјала у Србију, била је основана Експедиција за посебну намену, на челу са капетаном првог ранга М. М. Веселкиним. Роба се превозила бродовима Дунавског паробродарства, а доставом и плаћањем српских војних поруцбина бавило се његово представништво у Одеси. Оне су железницом пристизале у руску луку Рени у доњем току Дунава, одакле су теретњацима превожене у српски град Прахово, у којем су утовариване у возове који су се кретали по целој Србији. Прва два конвоја Експедиције стигла су у Србију 21. октобра и 24. новембра 1914. Значај те робе за Србију која је ратовала био је велики. Од оне најнеопходније достављено је 32.814 комплета пушака и велика количина муниције за артиљерију – 24.000 метака калибра 75-мм, 4.000 – 80-мм, 6.000 – 120-мм, 1.000 – 152-мм итд.³ У исто време када се у самој руској војсци осећала „глад за гранатама“, почетком децембра 1914. у Рени је достављено 10.000 дефицитних 75-мм граната, а до краја јануара 1915. планирало је да се караванима експедиције превезе још 20.000 комада.⁴ Напори Русије нису били без успеха. Умногome захваљујући правовременој руској помоћи, укључујући и ону у гранатама, у октобру и новембру 1914. српска армија је не само успела да задржи аустријски напад већ и да припреми моћну контраофанзиву. Након дванаестодневних борби на Колубари и Дрини, она је победила Поћорекову аустроугарску војску, а 15. децембра је био ослобођен Београд. На српској територији није остао ниједан аустроугарски војник; у заробљеништво је одведено више од 50.000 рат-

2 Василий Н. Штрандман, *Балканские воспоминания*, (Москва: Книжница, 2014), 257.

3 „Краткий обзор деятельности Экспедиции особого назначения, начиная с первого похода 1 октября 1914 года по 20 апреля 1915 года“, *Россия на Сербском фронте Первой мировой войны. Помощь армии и флота России Королевству Сербия в 1914–1918 гг.*, сост. А. Ю. Тимофеев, Д. Кремич, (Москва: Вече, 2014), 48.

4 Архив внешней политики Российской империи (АВПРИ), Ф. Политархив, оп. 1, д. 4014, л. 80.

ника, заплењено је 126 оружја, 70 митраљеза и немали број сличних трофеја. Истакнимо и да су у одбрани Србије од аустроугарске армије 1914–1915. учествовали и руски артиљерци, инжињери и минери.⁵

Тај сегмент руско-српске војне сарадње у годинама Првог светског рата је у довољној мери осветљен у руској и српској историографији.⁶ Знатно мање је истраживачима позната друга тема везана за коришћење српских речних лука на Дунаву за руске војне интересе – превоз из земаља Антанте савремене опреме неопходне руској армији, опреме коју руска индустрија није довољно или није уопште производила. То се односило на моторе за аутомобиле и авионе, аероплане, делове за аутомобиле и саме аутомобиле, пројекторе, бинокле, војну оптику, радио-телеграфску опрему и слично.⁷

Потпуно потискивање Аустријанаца са српске територије и успостављање релативног затишја на српско-аустријском фронту децембра 1914. омогућили су остварење те замисли, па се погодност дунавског пута, уз господарење Антантине морнарице у Средоземном мору, могла упоредити са нивоом испорука наоружања које су у Русији спровођене преко лука Архангелск и Мурманск. У децембру 1914. војни агент у Француској А. А. Игнатјев је преко посланика А. П. Извољског известио Министарство иностраних дела и Генерални штаб да „постоји могућност организације 'на широкој основи' безбедног транспорта робе из Енглеске и Француске у Русију“. Гео-

---

5 Видети детаљније: Алексей Ю. Тимофеев, Дарко Кремић, *Россия на Сербском фронте Первой мировой войны. Помощь армии и флота России Королевству Сербия в 1914–1918 гг.*, (Москва: Вече, 2014); Ярослав В. Вишняков, Алексей Ю. Тимофеев, Горан Милорадович, *На дальних рубежах. Россия и Сербия в годы Первой мировой войны 1914–1917*, (Москва: МГИМО, 2018); Ярослав В. Вишняков, „Дунайский гамбит. Русско-сербское военно-экономическое сотрудничество накануне и в годы Первой мировой войны“, *Славянский альманах* 3–4/2018, 103–126. Тој теми су посвећени и чланци објављени у тематском броју часописа *Родина* из новембра 2010.

6 Юрий А. Писарев, *Сербия и Черногория в Первой мировой войне*, (Москва: Наука, 1968); Милорад Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914*, (Београд: СКЗ, 1990); Андреј Митровић, *Србија у Првом светском рату*, (Београд: Српска књижевна задруга, 1984); Сергей В. Тюриков, *Экспедиция особого назначения на Дунае по оказанию помощи Сербии в 1914–1915 гг.*, (Санкт-Петербург: Галей-Принт, 2015); Вишняков, Тимофеев, Милорадович, *На дальних рубежах*.

7 Владимир В. Поликарпов, *Русская военно-промышленная политика. 1914–1917. Государственные задачи и частные интересы*, (Москва: Центрполиграф, 2015), 366–367; Ярослав В. Вишняков, „Над Београдом господари Москва“. Руско-српска војно-економска сарадња на почетку XX века“, *Токови историје* 2/2018, 11–27.

графске погодности организације тог транзита су биле очигледне и управо због тога је та идеја наишла на повољну реакцију у Ставки. Приметимо да је почетком војних операција Солун као зона слободне трговине задобио стратешки значај, а руска дипломатија се притом на све начине трудила да прекине транспорт робе која је преко њега одлазила за Турску и потом у Дедегач.⁸ Руски посланик у Атини Ј. П. Демидов је у једном од својих извештаја Министарству иностраних дела директно запазио да „је пожељно посветити особиту пажњу строгој контроли бродова који иду у ту луку, делајући или у сагласности са бугарском владом или путем једноставног конфисковања робе која има било какав војни карактер. У том смислу наша крстарица 'Асколд' би могла да буде корисна.“⁹

По том питању руски владајући кругови су успели да нађу заједнички језик са грчким властима. Већ почетком фебруара 1915. издат је краљевски декрет којим је забрањен извоз и транзит свих предмета војне контрабанде, а „грчким царинским властима је било прописано да се прилагођавају листама војне контрабанде које су објављивале ратујуће стране“. Последица те наредбе било је то што је „4.000 сандука са керозином за Дедегач већ било конфисковано у Солуну“. Демидов је имао пуно право када је резултате тих преговора резимирао на следећи начин: „Бољи исход тешко да се могао очекивати. Извоз наше робе остаје, разуме се, гарантован грчко-српским договором.“¹⁰ Управо тај споразум је и постао основа за организацију руске војне контрабанде. Грчки премијер Венизелос је, у име своје владе, обећао да ће тим транспортима пружати сваку подршку.

Предложена је била њихова достава француским бродовима у званично неутралну луку Солун, а одатле железницом до станице Параћин, потом пругом уског колосека до Зајечара и онда обичном железницом до дунавске луке Прахово, одакле је роба требало да стиже у Рени.¹¹ Ради остварења тих замисли у Солуну је била створена привремена структура – „Посебна организација за превоз војне робе преко Балканског полуострва“, која је у извештајима за унутрашњу употребу називана „војна контрабанда“. На њено чело је био постављен бивши генерални конзул у Константинопољу, редовни др-

8 Дедегач – град на североистоку Грчке, недалеко од границе Бугарске и Турске. У то време, по завршетку балканских ратова, припадао је Бугарској.

9 АВПРИ, Ф. Политархив, оп. 482, д. 4007, л. 19.

10 Исто, л. 53.

11 Исто, л. 2–3.

жавни саветник Алексеј Фјодорович Шебунин, који је стигао у Солун фебруара 1915. године. Он је руководио истоваром вагона у Солуну до утовара у Прахову, у којем су они прелазили у надлежност Експедиције за посебну намену. Шебунинови помоћници су били бивши секретар тог конзулата Н. И. Дубјагски и прекомандован у Ниш потпуковник Л. М. Новиков, који је до тада био руководилац железничке станице Вороњеж. Осим тога, са Шебунином су радила четири Грка: бивши службеници генералног конзулата у Константинопољу Д. Ф. Папавасилиу, А. И. Пумпурас, који су му помагали у Солуну, и В. Н. Хаџи-Василиу и И. П. Василиади, који су одлазили у Србију.¹² Пријемом робе у Ренију бавила се специјална комисија под руководством пуковника Е. Б. Кригер-Војновског, којег је у лето 1915. заменио капетан Лашков. Овим послом су се бавили доста енергично и са високим степеном тајности. Шебунин је у поверљивом циркуларном писму упућеном 12. марта 1915. руским војним агентима у Лондону, Паризу и Риму нагласио: „Солун је грчка лука, у којој се строго примењују правила о војној контрабанди. Али Србија и Грчка имају веома прецизан договор на основу којег сву робу за Србију и цивили и војници пропуштају без препрека. Само тај пут можемо користити, односно превозити преко Солуна српску робу. С обзиром да нам је са своје стране српска влада дозволила да је називамо српском и да шаљемо тамо на име Србије сву нашу државну робу, онда одатле произилази потреба за строжим поштовањем права адресирања наше робе у Србију у свим тим случајевима, то јест када они шаљу оданде по отпремници или је носе посебна лица, или чак представљају као било чији багаж.“¹³ Како би у очима грчких власти „легализовали“ испоручену робу, у Солуну је она испоручивана на име друштва „Српска задруга“ које су, како је истицао Шебунин, основали Срби ради доставе робе за њихове сопствене потребе „још пре наше појаве“.¹⁴ На њеном челу је стајао директор Никола Ђорђевић, који је постао помоћник руског специјалног представника.¹⁵ Шебунин је по том питању дошао

12 Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА), ф. 16349, оп. 2, д. 2, л. 112.

13 Исто, л. 117.

14 Исто, л. 117.

15 Та помоћ очигледно није била сасвим бескорисна. У једном од својих писама руском војном агенту у Француској А. А. Игнатјеву, Шебунин је говорио да му је „потребно овде да да поклоне веома услужним и љубазним Србима“ и моли га да купи златне мушке сатове и златну табакеру, „чије су цене око 500 франака“. На крају писма Шебунин је приметио: „У потпуности ослањајући се на ваш укус,

до одговарајућег споразума са председником Министарског савета Србије Николом Пашићем, који као и „министри саобраћаја и војске потпуно спремно излазе у сусрет нашим пословима“.¹⁶ На сваки брод су упућивани одговарајући агенти који су се бавили свим формалностима и на „обалу роба већ пристиже као државна, српска“.¹⁷

При означавању робе су се такође придржавали принципа о строгој поверљивости. Ти захтеви, међутим, нису увек поштовани, а грчке власти су једноставно затварале очи на истовар робе са француских бродова, не предузимајући никакве мере у погледу забране њиховог превоза. „Посебности карактера грчког народа у потпуности онемогућавају да се претпостави да би локални телеграфисти могли да сачувају професионалну тајну“, приметио је Шебунин.¹⁸ Наравно ни руски војни агенти се нису увек трудили да се придржавају принципа тајности. Тако је Шебунин у поверљивом писму од 3. августа 1915. са негодовањем писао посланику у Риму М. Н. Гирсу о томе да је у документима за војну робу која је стигла из Италије бродом „Минотаур“, „свуда било написано моје презиме; да сам ја при генералном конзулату и да роба припада руској влади“.¹⁹ У том смислу је он још једном чврсто захтевао од војних агената и дипломата да „слична уверења о правом именовану робе они треба да шаљу мени у запечаћеном коверту са спољном адресом нашег генералног конзулата и да је у папирима за бродове препоручљиво робу именовати неодређено, без детаља, на пример аутомобили, делови за аутомобиле, хемијски производи и тако даље; ни најмањих наговештаја везе робе са Русијом не би требало да буде на папирима за бродове или другим јавним исправама, у којима би напротив требало да буде поменуто само Српска Задруга, а у случајевима када је то потребно, да се ради о роби српске владе“.²⁰

Повод за чување тајности дао је по доласку у Солун хитан претовар сандука у вагоне. У поверљивом писму А. А. Игнатјеву, одговорном за укрцавање бродова у француским лукама, Шебунин је посебно наглашавао да „у луци у којој се искрцава наш брод, не треба

молим Вас само да изаберете ствари једноставнијег изгледа, с обзиром да су моји Срби људи европских погледа, а не источних“. РГВИА, ф. 16349, оп. 2, д. 2, л. 48.

16 РГВИА, ф. 16349, оп. 2, д. 1, л. 10.

17 РГВИА, ф. 16349, оп. 2, д. 2, л. 117.

18 Исто, л. 119.

19 РГВИА, ф. 16349, оп. 2, д. 5, л. 173.

20 РГВИА, ф. 16349, оп. 2, д. 5, л. 173.

остављати на обали робу истоварену са брода. Стога не треба истоваривати мање вредно на обалу и узети најхитније. Зато је неопходно да се могућност истовара са брода посебно важне робе остварује методама утовара најхитније на одмах доступно место“.²¹ Међутим, недовољан број возова и вагона, као и слабо функционисање српских железничких линија у целости, постали су Архилова пета тајног транзита, суштински утичући на брзину истовара. Шебунин је у писму руском посланику у Србији Григорију Н. Трубецком од 2. септембра 1915. са негодовањем забележио да „брод овде стоји недељу дана уместо 3-4, јер се истовар врши двоструко спорије него када би постојали вагони. (...) Таква слика се понавља сваки пут по доласку наших бродова и ја сам принуђен да кажем да не могу сматрати такво стање нормалним.“²² Осим тога, пријемне могућности српске луке у Прахову и капацитетне способности железничке пруге из Прахова ка унутрашњости Србије су се показале на веома ниском нивоу. Није било могуће изаћи на крај са тим проблемом, без обзира на све напоре српских власти и уз активно учешће руског посланика и војног агента В. А. Артамонова у његовом решавању, а то је био један од разлога што за девет месеци 1915. године превоз робе том маршрутом није било могуће подићи на задовољавајући ниво (у поређењу са испорукама које су оствариване преко серверских руских лука).

Без обзира на то, војно кријумчарење је релативно брзо организовано. Прва четири вагона са 46 теретних позиција упућена су у Русију 13. фебруара 1915, а 12. марта 1915. Шебунин је, подносећи извештај генерал-квартирмајстеру генералног штаба М. Н. Леонтјеву о свом раду, истакао да се „организација превоза војне робе преко Солуна спроводи на потпуно одговарајући начин“. Од средине фебруара до марта 1915. из Солуна су превезена 22 вагона војног материјала за руску армију.²³ Пола године касније, 5. јула, извештајући Леонтјева „о општој схеми организације коју сам успоставио“, Шебунин је са задовољством истицао да „документарна страна целе операције у потпуности задовољава све потребе посла и не захтева никакву измену“.²⁴ Констатовао је да „сам превоз и царинске формалности обавља друштво 'Српска Задруга' уз помоћ спољног експедитора Г. Тореса. Ради контроле операција истовара са бродова и утовара у вагоне, као

21 РГВИА, ф. 16349, оп. 2, д. 2, л. 85.

22 Исто, л. 25–28.

23 Исто, л. 26, 115.

24 Исто, л. 73.

и за помоћ у канцеларијском послу са мном раде два бивша службеника мог генералног конзулата у Константинопољу г. Пумпурац и г. Папавасилиу.²⁵ Потешкоће није изазвала ни сарадња са Посебном експедицијом. Шебунин је у свом извештају нагласио да „са стране Веселкинове експедиције посао мени поверен наилази увек без изузетака на сваку могућу помоћ са његове стране и пуну сарадњу“,²⁶ посебно истичући да у Прахову „увек постоји спреман један или два теретњака, на које и стиже роба доведена железницом“.²⁷ На тај начин цео пут од Солуна до Ренија је трајао од седам до десет дана. Укупна тежина робе превезене од фебруара до јуна 1915. износила је 23.896 теретних позиција и 2.909 тона, рачунајући и достављање у Русију 195 хидроплана и аероплана. Тако се на пример на броду „Св. Петар“ пристиглом средином августа 1915. у Солун, налазила роба на име Главне артиљеријске управе и ваздухопловног одељења, принца Олденбуршког, главне војно-санитарне управе, руског удружења аутомобила „Рено“ и удружења мотора Салмсона.²⁸

У плану је било проширење рада војне контрабанде, која је по свему судећи требало да делује на сталном основу. Планирало се да ће током јесени 1915. из Француске и Италије стизати три-четири брода месечно, са 1.000 тона робе на сваком, а поред тога се, како је навео Шебунин у извештају од 18. августа 1915, очекивао долазак „700 теретних аутомобила у наредна два месеца“.²⁹ Притом се испоруке нису односиле само на државне војне материјале. Почетком фебруара 1915. у Солун је стигао комисионар Малински. Он је поставио питање могућности пребацивања робе адресиране на „добављаче наших министарстава војске и морнарице, на пример, Промет, руско-балтички завод у Риги, ДУКС,³⁰ Иљина у Москви, Шчетинина и Лебедева у Петрограду, и друге“. У том смислу Шебунин је предлагао: „1) Услед недостатка вагона та роба увек иде после државних. 2) За добављаче државе ја признајем само оне чији ми је списак послао Генерални

25 Исто, л. 115.

26 Исто, л. 73.

27 Исто, л. 116.

28 Исто, л. 29.

29 Исто, л. 34. - У јулу 1915. Шебунин је посредовао код војног министарства како би се орденима Св. Станислава различитог степена наградили Новиков, Дубјагски и неколико српских чиновника и војних лица који су се ангажовали око војног транзита. Исто, л. 69.

30 ДУКС - московска фирма, један од већих произвођача аутомобила и авиона у дореволуционарној Русији.

штаб. 3) Изузеци од тачке 2 ће бити допуштани само на основу посебних уверења војних агената.³¹ Према документу генералног конзулата у Солуну, од првих дана фебруара до почетка априла 1915. „преко Солуна ради упућивања у Русију путем Солун–Ђевђелија–Ниш–Параћин–Зајечар–Кладово и даље Дунавом до Ренија превозила се караваном флигел-ађутанта Веселина следећа државна роба:

1. Делови аероплана, мотори за њих и уопште материјал за авијацију.
2. Мотори за аутомобиле, поједини делови за њихову замену.
3. Војна роба, чији је садржај царском генералном конзулату у Солуну непознат
4. Сумпорни прахак за одељење земљорадње, послат почетком марта истим тим путем, као и војна роба. О пролазу кроз Грчку и лакшој контроли те робе, коју је грчка влада прогласила потпуном војном контрабандом, старао се директор одељења земљорадње д.с.с Слободчиков.³²

Треба нагласити да је у Солуну, осим својих основних обавеза, Шебунин, по свему судећи, вршио и неке обавештајне послове, за које је користио своје контакте успостављене током службе у Константинопољу. У поверљивим телеграмима М. Н. Леонтјеву, послатим у априлу 1915. (подсетимо у жеку Дарданелске операције), давао је информације о јачању армије која се налазила у Константинопољу. Податке је, највероватније, добио и то уз веома велику надокнаду – 10.000 франака, од неког Гаџемукова, који је, „захваљујући многобројним познанствима са Јерменима и Горанцима у Константинопољу и Адријанопољу, успоставио дирекну везу са тим градовима“.³³

Највећа операција у краткој историји постојања руске војне контрабанде на Дунаву, која је спроведена заједно са експедицијом М. М. Веселкина, била је достава 75-мм оружја из Петрограда до крстарице „Асколд“, чијој је мисији у Средоземном мору, како смо видели раније, придаван посебни значај. У телеграму од 12. августа 1915. упућеном његовом командиру С. А. Иванову, Шебунин наводи да „је та оружја, која су за неутралну Грчку представљала забрањену војну контрабанду, потребно пренети преко грчке територије и солунске луке на најскривенији начин – овде за нама крстарица не треба

31 АВПРИ, ф. Политархив, д. 4007, л. 75.

32 Исто, л. 96. Мисли се на редовног државног саветника Дмитрија Јаковљевича Слободчикова. Datum pristupa 10. 12. 2019, <https://www.prlib.ru/item/677719>

33 РГВИА, ф.16349, оп. 2, д. 1, л. 46, 93.

да долази. Утоварићу их овде на француски брод 'Св. Петар' који се враћа у Марсеј, а који је периодично долазио овамо са нашом војном робом и тај брод ће пренети оружје у Марсеј.³⁴ Успешна достава постала је могућа захваљујући руководилачким способностима Новикова, којем је Шебунин у инструкцијама нагласио: „Из Русије ће за крстарицу 'Асколд' бити послато 10 цеви 75-милиметарског оружја. То је велика контрабанда, која не може да буде подведена ни под један уговор, тако да је овде треба превести тајно. Веселкин ће доставити поменуте цеви у Прахово, одатле (...) у Ниш. Из Ниша ви их истоварите или поставите на резервни пут, али обавезно задржите и ни у ком случају не шаљите даље без мог посебног наређења.“³⁵ Свој део тог сложеног задатка сарадници руског специјалног представника успешно су обавили. Двадесетчетвртог септембра 1915. Дубјагски је послао у Атину телеграм кратког садржаја: „Дана 23. септембра стигао сам у Мудрос (Лемнос – Ј. В.) са оружјем за 'Асколд'. С обзиром да није било крстарице, у складу са претходним уговором са њеним командиром дао сам оружје француском адмиралу Гепрату.“³⁶

Деветог (22) септембра 1915. Бугарска је објавила мобилизацију, а првог (14) октобра започела је војне операције против Србије. Петог (18) октобра 1915. Русија је била принуђена да објави рат држави за чију су слободу и независност не тако давно пролиле крв десетине хиљада руских војника. Ти догађаји, заједно са аустро-немачком офанзивом су имали катастрофалне последице по српску армију, која је била принуђена да започне своје херојско повлачење преко албанских планина. Дунавски војни транзит је био прекинут. Крајем септембра 1915, услед неумешности француских војних власти, у Марсеј, заједно са свом својом робом, „осим 3 сандука, у којима се налазио један аероплан Вуазан са мотором и стварима и 8 сандука за црногорску владу, предатих црногорском делегату Гајдуковићу“, био је послат брод „Св. Фома“. Његов истовар, како је навео Шебунин, био је прекинут чудном наредбом француског адмирала, која је била предата „у најкатегоричнијем облику француском генералном конзулу и у таквој форми којом су у потпуности везиване руке команданту брода, не дозвољавајући му ни да се искрца ни да се врати“. Шебунин даље каже да је било могуће започети истовар са брода тек након што је „у вези са искрцавањем савезне армије у Солун стигао

34 РГВИА, ф. 16349, оп. 2, д. 2, л. 36.

35 Исто, л. 35.

36 РГВИА, ф. 16349, оп. 2, д. 5, л. 51.

адмирал Дартиж де Фурне и ја сам могао лично од њега да добијем наредбу потребну за капетана Св. Фоме“. Међутим, време је било неповратно утрошено. Оперативна ситуација се променила и то не у корист српске војске. У извештају Игнатјеву, Шебунин је са жаљењем нагласио да „с обзиром да сам за робу са Св. Фома имао посебну дозволу српске владе да је пренесем без обзира на мобилизацију, за шта се у Солуну налазио сасвим довољан број вагона, да није било непријатног неспоразума са француским наређењима, било би могуће извести ту робу. Сада је већ касно“, резимирао је, информишући руског војног агента о својој наредби о враћању брода назад у Марсеј. „Не шаљем га у Брест, јер сте ви одатле писали да га пошаљем уколико успемо овде да га истоваримо.“³⁷ И поред тога, према подацима истраживача Алексеја Тимофејева, током постојања војног транзита у Русију је пребачено око 6.000 тона најразличитије робе – од аутомобила, аероплана до граната, бинокла и телеграфске опреме.³⁸

Последњи брод са робом војне контрабанде био је „Вашингтон“, који се изашавши из Ђенове 25. августа 1915. насукао недалеко од грчког острва Еубеје. Шебунин је одредио Д. Ф. Папавасилиуа да се ангажује око његовог спасавања. При том је посебно нагласио да „је у документима роба наша српска, адресирана на 'Српску задругу' у Солуну, од чијег директора је Папвасилиу такође имао писмо препоруке. Као таква она треба да остане и за грчке власти, осим уколико тешке околности не принуде да откријемо разлог наше заинтересованости.“ Роба је била спасена и достављена у Солун, али већи њен део до Русије није дошао. Дана 27. октобра (9. новембра) 1915. Шебунин је писао: „Пројектори спасени са 'Вашингтона' у два сандука изашли су из Солуна са последњим партијама војне робе 16. септембра; кренули су у Ниш, али су били задржани брзим покретом војске и према информацијама које овде имамо придружени су последњем транспорту Веселкина који је отишао за Прахово. Четири сандука су достављена на теретњак, одвезена су ка румунској обали. Они који су остали били су враћени у Зајечар пругом уског колосека, где су очигледно и остали.“³⁹ У Рени је на тај начин било достављено само четири пројектора. У поверљивом писму Леонтјеву, послатом 15. октобра 1915, већ после принудног прекида активности војне контрабанде,

37 РГВИА, ф. 16349, оп. 2, д. 2, л. 14.

38 Алексей Ю. Тимофеев, „Россия на Балканах в годы Первой мировой войны“, в: Вишняков, Тимофеев, Милорадович, *На дальних рубежах*, 42.

39 АВПРИ, ф. Политархив, д. 4007, л. 146.

Шебунин је навео: „био бих срећан ако бих могао да будем од користи у неком другом месту у иностранству, где бих могао да применим искуство које сам стекао протекле године и знање језика“.⁴⁰

Без обзира на то што је руска војна контрабанда, како услед објективних околности које су се десиле у јесен 1915. године на балканском фронту, тако и услед некоординације међу министарствима, није успела да оствари значајан ниво војних испорука, истраживање њене делатности је тесно повезано са истраживањем општих питања стратешког присуства Русије у дунавском региону почетком 20. века, што може постати предмет нових истраживања и руских и страних историчара.

Резиме

Руско-српска војна сарадња у годинама Првог светског рата је у довољној мери осветљена у руској и српској историографији. Знатно мање је истраживачима позната друга тема – коришћење српских речних лука на Дунаву за потребе руске војне контрабанде – превоз из земаља Антанте савремене опреме неопходне руској армији, опреме коју руска индустрија уопште није производила или је то чинила у недовољном броју. Организација тог транзита је била омогућена потпуним потискивањем Аустријанаца са српске територије децембра 1914. и успостављањем релативног затишја на српско-аустријском фронту. Погодност дунавског пута, уз господарење Антантине морнарице у Средоземном мору, могла би се упоредити са нивоом испорука наоружања које су у Русији спровођене преко лука Архангелск и Мурманск. Ради остварења тих замисли у Солуну је била основана „Посебна организација за превоз војне робе преко Балканског полуострва“, у извештајима за унутрашњу употребу незванично именована као „војна контрабанда“. На њено чело је био постављен бивши генерални конзул у Константинопољу, редовни државни саветник Алексеј Фјодорович Шебунин. Руске војне власти су планирале да рашире делатност војне контрабанде и обезбеде њено функционисање на сталној основи, али је у јесен 1915. транзит био прекинут услед пораза Србије. Без обзира на то што руска војна контрабанда није успела да оствари значајан ниво војних испорука, истраживање њене делатности је тесно повезано са изучавањем општих питања стратешког присуства Русије у дунавском региону почетком

---

40 РГВИА, ф. 16349, оп. 2, д. 5, л. 26.

20. века, што би могло да постане предмет нових истраживања како руских тако и страних историчара.

Sources and Literature

- Arhiv vneshnej politiki Rossijskoj imperii.
- Rossijskij gosudarstvenny`j voenno-istoricheskij arhiv.

- *Mezhdunarodny`e otnosheniya e`pokhi imperializma*, seriya III, t. I. Moskva: Gos. socz.- e`kon. izd-vo, 1935. (cyrillic)
- Shtrandman, Vasilij N. *Balkanske vospominaniya*. Moskva: Knizhnicza, 2014. (cyrillic)

- Vishnyakov, Yaroslav V. „Dunajskij gambit. Russko-serbskoe voenno-e`konomicheskoe sotrudnichestvo nakanune i v gody` Pervoj mirovoj vojny`“. *Slavyanskij al`manakh* 3–4/2018, 103–126. (cyrillic)
- Vishnyakov, Yaroslav V., Aleksej Yu. Timofeev, Goran Miloradovich. *Na dal`nikh rubezhakh. Rossiya i Serbiya v gody` Pervoj mirovoj vojny` 1914–1917*. Moskva: MGIMO, 2018. (cyrillic)
- Višnjakov, Jaroslav V. „Nad Beogradom gospodari Moskva`. Rusko-srpska vojno-ekonomska saradnja na početku XX veka“. *Tokovi istorije* 2/2018, 11–27. (cyrillic) doi: 10.31212/tokovi.2018.2.vis.11-28
- Ekmečić, Milorad. *Ratni ciljevi Srbije 1914*. Beograd: SKZ, 1990. (cyrillic)
- Mitrović, Andrej. *Srbija u Prvom svetskom ratu*. Beograd: Srpska književna zadruga, 1984. (cyrillic)
- Pisarev, Jurij A. *Serbiya i Chernogoriya v Pervoj mirovoj vojne*. Moskva: Nauka, 1968. (cyrillic)
- Polikarpov, Vladimir V. *Russkaya voenno-promy`shlennaya politika. 1914–1917. Gosudarstvenny`e zadachi i chastny`e interesy`*. Moskva: Czentropoligraf, 2015. (cyrillic)
- *Rossiya na Serbskom fronte Pervoj mirovoj vojny`*. *Pomoshh` armii i flota Rossii Korolevstvu Serbiya v 1914–1918 gg.*, sost. A. Yu. Timofeev, D. Kremich. Moskva: Veche, 2014. (cyrillic)
- Tyurikov, Sergej V. *E`kspedicziya osobogo naznacheniya na Dunae po okazaniyu pomoshhi Serbii v 1914–1915 gg.* Sankt-Peterburg: Galeya-Print, 2015. (cyrillic)

Summary

Yaroslav V. Vishnyakov

Danube Transit. Russian Arms Smuggling During World War I

ABSTRACT: The article is devoted to an insufficiently-studied story of the history of World War I, specifically the activities of Russian arms smuggling on the Danube River in 1914–1915. Not only were weapons and ammunition necessary for the armies of the Triple Alliance delivered to the Serbian river ports on the Danube, but these ports were also used for Russian military interests, namely for the transport of modern equipment from the Entente countries to the Russian Army, because such equipment was not produced by the Russian industry or was produced in insufficient quantities.

KEY WORDS: Arms Smuggling, Russia, Serbia, World War I, Shebunin

Serbian-Russian military cooperation during World War I has been covered sufficiently in Russian and Serbian historiography. Researchers are much less familiar with another topic – the use of Serbian river ports on the Danube for Russian arms smuggling – transportation of modern equipment from the Entente countries necessary for the Russian Army, equipment that the Russian industry did not produce at all or produced in insufficient numbers. The organization of that transit was made possible when the Austrians were completely pushed out of Serbian territory in December of 1914, establishing a relative lull on the Serbian-Austrian front. The convenience of the Danube route, along with the management of the Entente navy in the Mediterranean, could be compared to the level of arms deliveries that were carried out in Russia through the ports of Arkhangelsk and Murmansk. In order to implement these ideas, a “Special Organization for the Transport of Military Goods Across the Balkan Peninsula” was established in Thessaloniki, unofficially named “military smuggling” in reports for internal use. Alexei Fyodorovich Shebunin, state adviser and former consul general in Constantinople, was appointed as its head. The Russian military authorities planned to expand the activity of arms smuggling and ensure its functioning on a permanent basis, but

in the fall of 1915, the transit was interrupted after the defeat of Serbia. But, despite the fact that the Russian contraband failed to achieve a significant level of military deliveries, the research of its activities is closely related to the study of the general issues of Russia's strategic presence in the Danube region in the early 20th century, which could become the subject of new research for Russian and also foreign historians.

